

## Za Ivánom T. Berendom (1930 – 2026)

Vo veku 95 rokov zomrel 30. augusta 2026 vo svojom dome v Los Angeles maďarský historik Iván T. Berend, jedna z najvýraznejších osobností európskych hospodárskych dejín druhej polovice 20. storočia. Jeho vedecká dráha spojila maďarské akademické prostredie s medzinárodnou historiografiou a národné dejiny s veľkými otázkami vývoja Európy.

Narodil sa 11. decembra 1930 v Budapešti. Pochádzal zo židovskej rodiny a ako štrnásťročný prežil deportáciu do koncentračného tábora Dachau. Po vojne vyštudoval ekonómiu i históriu na budapeštianskej Univerzite ekonomických vied a na Univerzite Loránda Eötvösa. Významne ho ovplyvnil hospodársky historik Zsigmond Pál Pach. Od roku 1953 pôsobil na Univerzite ekonomických vied, v roku 1964 sa stal profesorom a v rokoch 1973 – 1979 bol jej rektorom.

Rýchlo sa zaradil medzi vedúce osobnosti maďarskej historickej vedy. Maďarská akadémia vied ho v roku 1973 zvolila za korešpondujúceho a v roku 1979 za riadneho člena. V rokoch 1985 – 1990 stál na jej čele. Bol tiež predsedom Maďarskej historickej spoločnosti a v rokoch 1995 – 2000 predsedom Medzinárodného výboru historických vied. Od roku 1990 pôsobil na Kalifornskej univerzite v Los Angeles (UCLA), kde dvadsaťpäť rokov vyučoval a viedol Centrum európskych a eurázijských štúdií.

Jadrom Berendovho výskumu boli hospodárske a sociálne dejiny 19. a 20. storočia. Spočiatku sa spolu so svojím blízkym spolupracovníkom Györgyom Ránkim venoval industrializácii a vývoju maďarského hospodárstva. Postupne rozšíril záber na strednú a východnú Európu a napokon na celý kontinent. Skúmal, prečo sa jednotlivé časti Európy modernizovali rozdielnym tempom, ako vznikalo zaostávanie periférnych regiónov a aké možnosti mali na jeho prekonanie.

Jeho výklad nebol iba sledom hospodárskych ukazovateľov. Prepájal priemysel, poľnohospodárstvo, zahraničný obchod a úlohu štátu so sociálnymi zmenami, politickými režimami a kultúrnymi predstavami. Strednú a východnú Európu nechápal ako uzavretý a nemenný priestor. Ukazoval ju ako súčasť európskeho a svetového hospodárstva, ktorej vývoj určovali vnútorné podmienky aj nerovné vzťahy s vyspelejšími centrami. Schopnosť spojiť poznanie regiónu s porovnávacou európskou perspektívou patrila k jeho najväčším prednostiam.

Tento prístup sa prejavil v knihách, ktoré napísal s Ránkim, najmä *Economic Development in East-Central Europe in the 19th and 20th Centuries* a *The European Periphery and Industrialization 1780–1914*. Z jeho neskorších syntéz vynikli *Central and Eastern Europe 1944–1993*, *History Derailed*, *An Economic History of Twentieth-Century Europe* a *An Economic History of Nineteenth-Century Europe*. Mnohé vyšli vo viacerých jazykoch a výrazne ovplyvnili medzinárodné diskusie o hospodárskom vývoji regiónu.

Berendova tvorba vznikala v rozličných politických a vedeckých prostrediach. Jeho skoršie práce niesli stopy marxistického pojmového rámca i obmedzení socialistického Maďarska. Nebol však autorom jedinej nemennej schémy. Svoje závery dopĺňal, prehodnocoval a po odchode do Spojených štátov ešte dôslednejšie rozvíjal porovnávací

pohľad. Aj tam, kde novší výskum jeho tézy korigoval, zostali podnetné otázky, ktoré kládol o periférii, modernizácii, krízach a alternatívnych cestách hospodárskeho vývoja.

Napísal alebo spoluautorsky vytvoril takmer päťdesiat kníh a vychoval tisíce študentov v Maďarsku i Spojených štátoch. V roku 1961 získal Kossuthovu cenu, bol členom viacerých zahraničných akadémií a v roku 2015 ho zvolili do Americkéj akadémie umení a vied. Ako predseda Maďarskej akadémie vied vstupoval aj do diskusií o autonómii vedy a jej zodpovednosti voči spoločnosti.

Mal dobrý vzťah k československým i slovenským hospodárskym historikom, s mnohými sa osobne poznal a viacerým, predovšetkým na pobytoch v USA, aj pomohol. V roku 1982 bol jedným z hlavných organizátorov VIII. svetového kongresu hospodárskych dejín v Budapešti a osobne vybavoval, aby sa ho mohli bez obáv zúčastniť aj československí historici, ktorí v tom čase žili v emigrácii. Pri jeho stole potom na spoločných večeriach nadväzovali vzájomné kontakty ľudia s rôznym politickým pozadím, lebo Berend sa vždy snažil odborne skôr spájať ako rozdeľovať.

Význam Ivána T. Berenda nespočíva iba v počte publikácií a funkcií. Pomohol zaradiť hospodárske dejiny Maďarska a strednej a východnej Európy do veľkého európskeho príbehu a zároveň upozornil, že tento príbeh nemá jedinu cestu ani jediné centrum. Zanechal dielo, s ktorým možno polemizovať, no ktoré nemožno obísť. Odišiel historik širokého rozhľadu, výrazný organizátor vedeckého života a učiteľ niekoľkých generácií.

*Štefan Gaučík, PhD. – prof. PhDr. Roman Holec, DrSc.  
(Historický ústav SAV, v. v. i., Bratislava)*